

Qadınlarda psixi sağlamlıq və həyat keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi

Əminə Ruhulla qızı Əliyeva

Azərbaycan Tibb Universiteti

E-mail: aminaaliyeva00@gmail.com

Rəyçilər: t.ü.e.d. prof. F.N. İsmayılov,
t.ü.e.d., prof. İ.Ş. Mahalov

Açar sözlər: həyat keyfiyyəti, qadın, populyasiya, psixi sağlamlıq, xəstəlik, patologiya

Ключевые слова: качество жизни, женщины, население, психическое здоровье, заболевание, патология

Key words: quality of life, women, population, mental health, disease, pathology

Ədəbiyyatlarda göstərilir ki, qadınlarda sidik saxlamazlığın yayılma dərəcəsini təyin etmək olduqca çətinidir. Epidemioloji tədqiqatın nəticələrinə görə, sallanma və sidik saxlamazlığının təzahürləri dünya əhalisinin 20%-də müşahidə olunur. ICS-yə görə, sidik saxlamazlığı vizual olaraq aşkarlanan istər-istəməz sidik axınının olduğu bir hijyenik və sosial problem olduğu bir vəziyyət deməkdir.

Beynəlxalq platformada “Qadının insan haqqları” anlayışı ilk dəfə 1993-cü ildə Vyana İnsan Haqqları konfransında işlənməyə başlanılmışdır. Konfransda qadının insan haqqlarının təməl insan haqqlarının ayrılmaz bir parçası olduğu ABŞ tərəfindən rəsmi olaraq qəbul olunmuşdur. Bu tip işlərin ən önəmlisi isə 1979-cu ildə ABŞ tərəfindən hazırlanan Qadınlara Qarşı Hər cür Ayrı Seçkiliyin Qarşısının Alınması Müqaviləsi (CEDAW) olmuşdur. 1998-ci ildən etibarən müqaviləyə 161 ölkə imza atmışdır. Bu proqramda 21 maddə öz əksini tapmışdır. Burada xüsusilə diqqəti cəlb edən maddələr qadının psixi sağlamlığını yaxşılaşdırılması, qadın xəstəliklərinin yayılmasının azaldılması olmuşdur. Bu proqramda qadınların kişilərlə müqayisədə daha çox depressiyaya məruz qaldığı, daha fərqli psixososial problemlər yaşadığı ön plana çəkilmişdir. Xüsusilə də qadınlarda görülən intihar cəhdləri daha yüksəkdir. Göstərilən problemlər ölkəmizdən də yan keçmir. Belə ki, respublikamızda cinsi ayrı seçkilik, reproduktiv sağlamlıq və qadın xəstəliklərinin aradan qaldırılması istiqamətində son dövrlər mühüm addımlar atılmışdır. Qeyd etməyə dəyər ki, Səhiyyə Nazirliyinin gördüyü işlər arasında psixi sağlamlığın qorunması və əhalinin maarifləndirilməsi ilə yanaşı digər prioritet sahə hesab edilən məsələlərdən biri də qadın reproduktiv sağlamlığı məsələsidir. Son illərdə ölkəmizdə qadın problemlərinə diqqət artmasının nəticəsidir ki, Milli Məclisin iclasında “Reproduktiv sağlamlıq haqqında” qanun müzakirəyə çıxarılıb. Hal-hazırda Azərbaycanda qadın psixi sağlamlığının aktual məsələləri ilə bağlı S. Katibli, Ə.E. Zeynalov və başqaları işlər aparır. Birbaşa mövzu ilə əlaqədar olmasa da insanlarda yaranan psixi pozuntularla bağlı araşdırmalarda F.N. İsmayılov, Gəray Gəraybəyli, Murad Sultanov, Rauf Qəmərinski və digərlərinin işləri tədqiqat zamanı geniş istifadə olunmuşdur.

Araşdırılan tədqiqatın əsas məqsədi qadınların psixi sağlamlığına təsir edən amillərdən – stress, depressiya, təşvişin düzgün qiymətləndirilməsidir. Məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi müəyyən edilmişdir:

1. Qadınlarda depressiya, təşviş və stress pozuntuları
2. Qadınlarda psixi pozuntularla bağlı əsas klinik, sosial, demoqrafik göstəricilər.
3. Ginekoloji xəstəliyin xüsusiyyətlərini əks etdirən klinik, sosial və psixoloji göstəricilər

arasındakı əlaqə.

4. Qadınlara psixoloji yardımın göstərilməsində peşəkar tövsiyələrin işləyib, hazırlamaq.

Müxtəlif populyasiyalarda aparılan klinik və epidemioloji tədqiqatlar nəticəsində psixoloji problemin yaranma riskinin mümkün amilləri olan bir sıra dəyişənlər müəyyən edilmişdir. Bununla ilə əlaqədar həyat keyfiyyətinə təsir edə biləcək risk faktorları üç əsas kateqoriyaya bölünə bilər: təməl, stimullaşdırıcı və mama-ginekoloji amillər.

I. Təməl amillər: 1) İrqi; 2) Ailədə irsi faktorların olması; 3) Nevroloji xəstəliklər;

II. Stimullaşdırıcı amillər: 1) Yaş; 2) Komorbidlik; 3) Piylənmə; 4) Peşə və istirahət fəaliyyəti; 5) Ağciyər xəstəlikləri və siqaret 6) Koqnitiv pozuntular və əlillik

III. Mama-ginekoloji amillər: 1) Hamiləlik; 2) Doğuş.

Qadınlarda ailə münasibətlərinin psixoloji xüsusiyyətlərinin tədqiqinin aktuallığı uşaqlıq mioması, yumurtalıq kisti, sonsuzluq, ektopik hamiləlik və s. kimi qadın reproduktiv sistemi xəstəliklərinin yayılması ilə bağlıdır. Həmçinin xəstəliklərin artması və gənc qadınlarda daha çox özünü göstərməsi heç xoşagəlməz hal deyil. Qadınlarda ginekoloji patologiya probleminə həsr olunmuş bir sıra yerli tədqiqatlar mövcuddur, lakin bu tədqiqatlarda bu patologiyanın inkişafında sosial-psixoloji faktora, o cümlədən ailə münasibətlərinin xarakterinin və qadınların ginekoloji xəstəliklərlə fərdi-şəxsi xüsusiyyətlərinin qarşılıqlı əlaqəsinə, demək olar ki, diqqət yetirilməyib. Bizim tədqiqatımızda biz ginekoloji xəstəlikləri olan qadınların ailədaxili münasibətlərinin xarakterinin və fərdi-şəxsi xüsusiyyətlərinin tədqiqinə kompleks xarakterinin və fərdi-şəxsi xüsusiyyətlərinin tədqiqinə kompleks şəkildə yanaşmağı hədəfləyirik.

Qadının özünə münasibətinin başlıca xüsusiyyəti onun femininlik hissənin yaranmasıdır, bu da ər-arvad münasibətləri, o cümlədən ər-arvadın öz aralarında şəxsiyyətlərarası ünsiyyəti və nikahdan məmnunluğun nəticəsi ilə sıx bağlıdır. Bir sıra psixoloqlar feministlik problemini tədqiq etmişlər. Maskulinlik və femininlik haqqında ənənəvi təsəvvürlər təkcə cəmiyyətdə deyil, ailə münasibətlərində də dəyişikliklərə məruz qalır. Ev vəzifələrinin ayrılması, uşaqların yetişdirilməsi və ər-arvad arasında rolların paylanması problemi müasir ailələrdə getdikcə özünü göstərir. Həm də qadın təbiətini, qadınlığını, özünü əldə etmək problemi qadının sağlamlığına təsir göstərir. Onun yatırılması, disharmoniyası, kişiylə münasibətlərin ziyanlı olması, onunla tam mənəvi və fiziki uyğunlaşmaya qadir olmaması yalnız ər-arvad münasibətlərinin inkişafına, qadının özünümüdafiəsinə və bütövlükdə nikahın təmin edilməsinə, eləcə də reproduktiv sağlamlığın pozulmasına, ginekoloji xəstəliklərin yaranmasına təsir edir.

Keçmişdə sonsuzluq qorxu hissiyatlı hamiləlikdən müdafiə kimi və ya peşə və analıq arasındakı qarşıdurma məhsulu kimi görünərsə də, diaqnostik inkişaf orqanik səbəblərin tapılmadığı halların sayının azalmasına səbəb olmuş və bu nəzəriyyələrin bir çoxunu ləğv etmişdir. Bu gün sonsuzluqla əlaqəli psixoloji və psixiatrik qiymətləndirmə sonsuzluğun səbəbləri deyil, sonsuzluğa reaksiyalara və onun müalicəsinə və öhdəsindən gəlmək üçün yönəldilmişdir. Psixiatrik amillər iki klinik vəziyyətdə müəyyən etiologiyalı rol oynayır. Bunlardan biri yemək pozğunluğu səbəbiylə amenoreya və sonsuzluq, digəri cinsi pozğunluqlara görə sonsuzluqdur. Sonsuzluqda digər psixogen amillərin rolu mübahisəlidir. Sonsuzluq tək bir hadisə deyil, ilk öncə özünü təhdid və sonra itki kimi göstərən bir prosesdir. Hamilə qalmamağınız və ya hamiləliyin davam etdirilməməsi özünə hörmət üçün ciddi bir zərbə vura bilər və sağlamlıq və bütövlük hissəninə zərər verə bilər. Cütlüyün bir-birləri və ailələri ilə münasibətlərdə gərginlik və münaqişələr müşahidə edilə bilər və xüsusilə həyat yoldaşlarından birində anatomik və ya fizioloji problemin aşkarlanması həmin şəxsin günahlandırılması ilə nəticələnmə bilər. Bəzi cütlülərdə ortaq stress yaxınlığı artırır. Müalicə edilməsə də, sonsuzluq müxtəlif psixoloji reaksiyalara səbəb olur. Bu cavablar şəxsiyyət xüsusiyyətlərindən, uyğunlaşma,

mədəni gözləntilər, dəstək sistemləri, reproduktiv proseslər haqqında məlumat və problemə müraciət edən klinisyenlərin münasibətlərindən asılı olaraq dəyişə bilər. Sonsuzluqdan müalicə olunan demək olar ki, bütün xəstələr müəyyən dərəcədə şəxsi həyatlarını pozurlar. Nikah və tərəfdaşlığı gücləndirən yaxınlıq, seksuallıq texnologiyaya ilə iç-içə olduqda çətinliklər yaranır. Cütlərə sonsuzluq diaqnoz qoyulduqda, onlar böyük şok, inkar, qəzəb, izolyasiya, günah, matəm, depressiya və qəbul və ya icazə dövrlərini yaşayırlar. Xəstələr müasir reproduktiv texnologiyalardan istifadə edə biləcəkləri və hansı mərkəzə müraciət etmələri barədə şübhə edə bilərlər. Diaqnostika və müalicə maddi və mənəvi yük baxımından müxtəlif çətinliklər daşıyır. Bu əngəllərdən bəziləri bir şəkildə cinsi əlaqənin “təyin edilməsi”dir, ekzogen hormonlarla təmin edilən menstrual dövr və yumurtlama, yumurta toplama prosesi, kişi masturbasyonundan spermanın alınması, xəstələrin və onların tərəfdaşlarının əksəriyyətində bir neçə dəfə belə prosedurların təkrarlanması, invaziv hesab edilə bilər. Bu müddətdə dünya xəstə qadınlar tərəfindən hamilə qadınlar və xoşbəxt valideynlər tam kimi qəbul edilə bilər, digər uşaqlar ilə əlaqə qısqançlıq və hirsə səbəb ola bilər, planlı abort edən qadınlara qarşı onların xüsusi güclü reaksiyaları vardır. Bu hisslər özü ilə günahkarlıq hissi də gətirə bilər. Cütlüyün reproduktiv texnologiyalarına nə qədər pul, enerji, duyğu və vaxt sərf etdiyinə qərar verməsi lazımdır. Psixoloji konsultasiya və dəstək bu prosesdə yaşanan gərginliyə qarşı mübarizə strategiyalarının inkişaf etdirilməsi, daha sağlam ünsiyyət və psixososial dəstəyin səfərbər edilməsi üçün, eləcə də çoxsaylı təkrarlanan uğursuz təcrübələrə baxmayaraq müalicəni dayandırmaq istəməyənlər üçün faydalı ola bilər. Sonsuzluq müalicəsinin əsas yükü qadınların üzərinə düşür. Sadəcə, günə ən sadəsindən bədən istiliyini ölçməklə başlayan və ya gündəlik iynə vurmağa ehtiyacı olan bir qadın bir an belə sonsuzluqla məşğul olduğunu unuda bilməz. İşləyən qadın üçün əlavə çətinliklər ola bilər (məsələn, iş yerindən icazə almağınız, ətrafındakı insanlara danışmamağınız və ya danışmamağınız). Cütlük, şəxsi həyatlarına, cinsəlliyinə və gələcək üçün planlarına (iş dəyişikliklərindən tətillər planlarına qədər) nəzarətini itirirlər. Hamiləlik baş verərsə, stress davam edə bilər. Hamiləliyin yaxşı irəliləməyəcəyi və ya bir fetus anomaliyası ola biləcəyi narahatlığı ola bilər. Hamiləlik üçün çətin mübarizədən sonra bu qorxuları danışmaq və ifadə etməkdə bir dilemma ola bilər.

Beləliklə, psixi pozğunluğun olması, bəzi şəxsiyyət əlamətləri və xroniki ginekoloji xəstəlikləri olan qadınların psixoloji uyğunlaşma xüsusiyyətləri somatik xəstəliyin gedişatına ciddi təsir göstərə bilər. Lakin psixoterapevt tərəfindən müalicəyə ehtiyacı olan pasiyentlərin vaxtında müəyyənləşdirilməsi somatik cəhətdən idarədə müəyyən çətinliklərin formalaşmasına mane olur.

Məqalənin aktuallığı. Müasir dövrdə qadınlarda psixoloji problemlərin artması dünya üzrə mütəxəssislərin diqqətini cəlb etmişdir. Epidemioloji tədqiqatlar göstərir ki, qadınların demək olar ki, böyük nisbəti ginekoloji xəstəlikdən əziyyət çəkirlər. Psixoloji problemlərin ginekoloji xəstəliklərlə birlikdə təzahür etməsi xəstəliyin gedişatını və ona adaptasiyasını çətinləşdirir. Uzun müddətli ginekoloji xəstəlik qadının həyatının bütün sosial vəziyyətini və onun psixi funksiyalarının əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Psixoloji travma almış qadınlarla bağlı bir sıra iri, inkişaf etmiş ölkələrdə tədqiqatlar aparılmışdır, ölkəmizdə də bir sıra mütəxəssislər bu mövzu ilə bağlı bir sıra tədqiqatlar aparır, elmi işlər yazırlar. Lakin qadınlarda həyat keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin biopsixososial aspektləri üzrə tədqiqat ilk dəfə aparılacaq.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Biopsixososial faktorların qadınların psixikasına mənfi təsirlərin öyrənilməsi, müalicə prosesində adekvat psixoloji metod və priyomlardan istifadə edilməsi həm pasiyent, həm də mütəxəssis üçün vacib rol oynaya bilər.

Ədəbiyyat

1. Берг-Кросс Л. Терапия супружеских пар. Москва: Издательство Института Психотерапии, 2004. -528 с.
2. Александров В.П. Результаты хирургического лечения комбинированных форм недержания мочи / Москва, 2010.
3. В.П. Александров, А.В. Куренков, Г.В. Учваткин // Журнал акушерства и женских болезней. 2000, №1. С. 28
4. Петров С.Б. Первый опыт клинического применения синтетической субуретральной петли «УроСлинг» для хирургического лечения стрессового недержания мочи / С.Б. Петров, А.В. Куренков, Д.Д. Шкарупа // Журнал акушерства и женских болезней. – 2006. – Том LV, Выпуск 3. – С. 72-75
5. Гребень И.Ф. Психологические тесты для профессионалов, Москва: Букмастер, 2017. — 428 с.
6. Tsivian A. In Support of Early Treatment of Postoperative Vesicovaginal Fistula / A. Tsivian, A. Kurenkov// Journal of Pelvic Medicine and Surgery: July/August 2006-vol 12-Issue 4, pp 97-100 34.
7. Kurenkov A. Our experience of surgical treatment of urethral diverticulum in women / A. Kurenkov, A. Gorbunov, K. Chibirov// Материалы 2nd Joint Section Meeting of ESFFU, ESGURS and ESOU, 2013 P. 69
8. Flitcraft A., Hadley S.M., Hendricks-Matthews M.K. Diagnostic and Treatment Guidelines on Domestic Violence: American Medical Association, 1992; 25.
9. Goldsmith T.D. Symptoms of Domestic Violence, 2015[Электронный ресурс]. URL: <http://psychventral.com> (дата обращения: 07.03.2017).
10. Nacıvelioğlu S., Alan C., Koçoğlu H., Alan H., Ersay A.R. Stres üriner inkontinansın kadın cinsel fonksiyonları üzerindeki etkisi. Türkiye Klinikleri J Gynecol Obst 2012; 22: 71-7.
11. Ege E., Akın B., Yaralı Arslan S., Bilgili N. Sağlıklı kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluğu sıklığı ve risk faktörleri. TÜBAV Bilim Dergisi 2010; 3: 137-44.
12. Türkiye İstatistik Kurumu. Kadın İstatistikleri 2012; Ankara.
13. WHO. Women and Health. Geneva: WHO Press 2009; pp: 9-11.

А.Р. Алиева**Оценка психического здоровья и качества жизни женщин****Резюме**

Сегодня рост психологических проблем у женщин с гинекологическими заболеваниями привлекает внимание специалистов всего мира. Эпидемиологические исследования показывают, что подавляющее большинство женщин страдают гинекологическими заболеваниями. Проявление психологических проблем вместе с гинекологическими заболеваниями усложняет течение болезни и ее адаптацию к ней. Длительное гинекологическое заболевание существенно меняет всю социальную ситуацию жизни женщины и ее психические функции.

A.R. Aliyeva

Assessment of mental health and quality of life in women

Summary

Today, the increase in psychological problems in women with gynecologically diseases has attracted the attention of experts around the world. Epidemiological studies show that the vast majority of women suffer from gynaecological diseases. The manifestation of psychological problems together with gynecologically diseases complicates the course of the disease and its adaptation to it. Long-term gynaecological disease significantly changes the entire social situation of a woman's life and her mental functions.

Redaksiyaya daxil olub: 06.06.2022